

КЕРЧ — місто республіканського значення Автономної Республіки Крим. Знаходиться на узбережжі [Керченської протоки](#), на Сх. [Керченського півострова](#) між [Чорним](#) і [Азовським морями](#) (протяжність уздовж берег. лінії — 55 км), за 990 км від Києва (автошляхами) та за 214 км від Сімферополя. Протікають річки Булганак, Джарджава та Приморська. Площа 108 км². Насел. 157 007 осіб (2001, складає 90,0 % до 1989): росіян — 78,7 %, українців — 15,4 %, крим. татар — 1,9 %, білорусів — 1,1 %, проживають також болгар, молдавани, поляки, євреї, вірмени, німці, італійці. Нині діють [Керченський морський торговельний порт](#), порт «Крим» держ. судноплав. компанії [Керченська поромна переправа](#), [Керченський морський рибний порт](#), залізнична станція, аеропорт. Осн. громад. транспорт — автобуси та тролейбуси. 1935–41 функціонувало трамвайне сполучення. До 1988 К. була поділена на Кіров. (нині Центр), Ленін. (нині завод Войкова) та Орджонікідзев. (нині Аршинцеве) р-ни. Міста-побратими: Могильов (Білорусь), Смоленськ, Орел, Одинцово, Сочі (усі — РФ), Чанаккале (Туреччина). Назва міста походить від слов'ян. слова «корчев» та тюрк. «керэч» — вапняк, у писем. джерелах згадується від 1344. «Корчев» є у написі на плиті (т. зв. Тматорокан. камінь), що датується 11 ст. і була знайдена 1792 на Таман. п-ові. Він сповіщає про те, що «1068 князь Гліб міряв море по льоду від Корчева до Тматорокані». На тер. міста виявлено рештки поселень 3 тис. до н. е. (Глейки-2). За твердженням археологів, у 1-й пол. 2 тис. до н. е. тут спочатку існувала агломерація поселень [кам'янської культури](#) (епонімна пам'ятка (нац. значення) — поселення Кам'янка неподалік від сучас. переправи через протоку), потім — зруб. культурно-істор. спільності. У межах сучас. К. виявлено сліди культури таврів (поч. 1 тис. до н. е.). На пн.-сх. околиці — одна з найдавніших пам'яток скіф. культури серед. 7 ст. до н. е. *Темір-Гора* (див. також [Золотий курган](#), [Куль-Оба](#), [Царський курган](#)). У «Одіссей» Гомера є згадка про «місто й країну людей кіммерійських» pobl. «глибокого Океану» (його межею стародавні греки вважали Боспор Кіммерійський — сучасну Керчен. протоку). Наприкінці 7 — на поч. 6 ст. до н. е. на тер. К. (на г. Мітридат, її схилах і підніжжі в напрямі узбережжя) виникло мілет. місто-колонія *Пантикапей*, яке бл. 480–479 до н. е. стало столицею Боспор. держави (від 438–437 — царство). Розкопано античні міста *Тірітака*, *Німфей*, *Міркелій*, *Порфмій*, *Парфеній*. У середньовіччі тут існувало торг.-ремісн. поселення Боспор (Воспро), яке було центром єпархії. У 6 ст. візант. імператор Юстиніан I побудував фортецю. 576–590 Боспор перебував під владою тюрків. У 7 ст. місто зазнало нашествия хозар. Протягом 10–12 ст.

— під впливом Київ. Русі. Деякий час на крайньому Сх. Керчен. п-ова існувало одне із двох найбільших міст Тматорокан. князівства поряд із Тматороканню — Корчев. Візант. історик Лев Діакон, згадуючи про відступ київ. князів Ігоря (941) та Святослава Ігоровича (бл. 968–970), зазначав про Боспор Кіммерійський (використовував давню істор. назву) як про руську територію. Доказом присутності русів є також знайдена на тер. фортеці Єнікале (сх. частина К., над Керчен. протокою; збудована турками на поч. 18 ст.) свинцева печатка з ім'ям Ратибора, який до 1081 виконував обов'язки посадника київ. князя Всеволода Ярославовича в Тматорокані. Від центр. частини колиш. Корчева збереглася [Івана Предтечі церква](#). Від кін. 11 ст. — під контролем Візантії, у 13 ст. — монголів-кочовиків. Згідно з укладеним договором із Золотою Ордою 1318 місто відійшло до генуезців (порт-факторія Черкіо). Від 1475 — під владою турків. 1556, 1559, 1560, 1623, 1624, 1631, 1634, 1659, 1662 на місто нападали козаки. 1771 К. здобули рос. війська. Офіційно місто відійшло до Рос. імперії 1774 за Кючук-Кайнарджийським договором. 1775–83 — у складі Азов. провінції Новоросії, від 1784 — Феодосій. пов. Таврій. обл. (від 1802 — губ.). У 1-й пол. 1820-х рр. відкрито мор. торг. порт, митницю, впроваджено Керч-Єнікал. градоначальство. 1802 мешкало 246, 1839 — 7498, 1849 — 12 тис., 1854 — 13,6 тис., 1897 — 33 347 осіб. 1826 у К. відкрито один із перших на Пд. Рос. імперії музей старожитностей (нині [Керченський історико-археологічний музей](#); 1987 на його базі створ. [Керченський державний історико-культурний заповідник](#)), 1828 — мор. комерц. повіт. училище, 1835 — перший у Криму жін. навч. заклад. У місті здавна були розвинуті рибний, соляний і каменеріз. промисли. У 1-й пол. 19 ст. почали діяти тютюн., цегел. і консервні підприємства. 1846–53 працював дослід. чавуноплавильн. завод (значні поклади заліз. руди навколо К. виявлено ще 1783). Під час Крим. війни 1853–56 місто зруйновано та пограбовано. До кін. 19 ст. К. перетворилася на розвинуте пром. місто. У 1880-х рр. франц. підприємством у Комиш-Буруні розпочато видобування нафти. 1900 введено в експлуатацію першу доменну піч потуж. металург. заводу (нині АТ «[Керченський металургійний комбінат](#)»), відкрито залізничне сполучення з Джанкоєм (нині місто АР Крим). 1919–21 функціонував [Боспорський університет](#). Від березня 1917 влада в місті належала есерам і меншовикам, 6 січня 1918 встановлено більшовицьку. Від травня 1918 до листопада 1920 К. перебувала спочатку під владою німців, потім — англійців і французів та білогвардійців. 1921 жит. міста потерпали від голоду. 1932–39 на базі Комиш-Бурун. і Ельтиген-

Ортел. родовищ бурих залізняків і Краснопартизан. родовища флюсових вапняків збудовано [Комиш-Бурунський залізорудний комбінат](#) (нині не працює). 1933 засн. «[Керченський рибокомбінат](#)», 1936 — [Керченський судноремонтний завод](#), 1938 — суднобуд. завод «[Залив](#)». Від 16 листопада до 30 грудня 1941 та від травня 1942 до 11 квітня 1944 — під нім.-фашист. окупацією. Наприкінці грудня 1941 за місто велася жорстокі бої під час [Керченсько-Феодосійської десантної операції](#). У травні 1942 побл. с-ща Аджимушкay (нині у межах К.) були оточені зведені загони та групи бійців і командирів Крим. фронту, які прикривали відхід і переправу осн. сил на Таман. п-ів. Вони спустилися у каменоломню та тримали оборону до жовтня 1942. Тут воювали Керчен.-Ельтиген. і Пн.-Сх. десанти (див. [Керченсько-Ельтигенська десантна операція](#)). 1973 К. надано звання міста-героя. 1939 у місті мешкало бл. 104,4 тис., 1959 — 98,2 тис., 1979 — 156,8 тис., 1989 — 174,4 тис., 1998 — 167,4 тис. осіб. Нині в К. працюють 27 пром. підприємств гірничоруд., металург., суднобуд., рибоперероб., легкої і харч. пром-стей. У К. — 2 школи I-II, 14 — I-III ступ., 2 спеціаліз. школи з поглибленим вивченням англ. мови, 4 навч.-вихов. комплекси, 1 школа I-III ступ. з українською мовою навч., міжшкіл. навч.-вихов. комбінат «Профцентр», дит. будинок, 14 заг., 7 комбін. і 1 спец. призначення дошкіл. навч. заклади, міський Центр дит. і юнац. творчості, Центр наук.-тех. творчості для молоді, Будинок дит. і юнац. творчості, турист.-краєзнав. центр «Кіммерія», ДЮСШ, школа-інтернат для дітей з вадами розумового розвитку, заг.-осв. школа-інтернат I-III ступ., інтернат-ліцей мистецтв, судномех. і політех. технікуми, мед. коледж, профес. ліцей сфери обслуговування, вище профес. училище суднобудування та деревооброблення, вище профес. училище сфери побут. послуг, профес. училище сфери побут. послуг, вище мор. профес. училище, [Керченський державний морський технологічний університет](#); міський Будинок культури, Палац культури «Корабел», Тюркський культур. центр, міський Центр культури та мистецтв, 19 б-к, дит. школа мистецтв, 2 муз. школи, міський центр розвитку нац. культур «Таврика»; 3 територ. мед. об'єднання, дит. міська лікарня, полог. будинок; санаторії «Парус», «Мрія», «Керч», «Київ», «Космос»; бази відпочинку «Альбатрос», «Казка»; пансіонати «Аделія», «Замок мрій»; готелі «Затока», «Керч», «Меридіан», «Мор'як», «Тихий дворики», «Корчма № 1». У клуб. закладах працює 70 клуб. формувань, з них — 40 для дітей і юнацтва. Десятьом колективам худож. самодіяльності присвоєно звання «народний». Виходять г. «[Керченський робочий](#)», «Керченський полуострів». Пам'ятки архітектури та історії: стародав. колодязь-джерело поряд з поселенням Кам'янка, Склеп Деметри (1 ст.), церква св. Івана Предтечі, фортеці Єнікале та Ак-Бурунська (18 ст.), костел (1840), сходи Великі та Малі на г. Мітридат (18 ст.), Аджимушкayські каменоломні, обеліск Слави (від-

крито 8 серпня 1944; найперший на тер. СРСР монум. пам'ятник, присвячений подіям 2-ї світової війни; для його спорудження був розібраний Свято-Троїц. собор). Місту присвячені пісні «Золота Керч» (муз. і слова М. Тішаєва, виконавець В. Будилін), «Золота Керч» (муз. О. Екімяна, слова Ф. Лаубе, виконавець Ю. Богатіков), «Балада про Керч» (муз. О. Махова, слова С. Ветрового, виконавець М. Соловйов), «Аджимушкay» (муз. В. Шаїнського, слова Б. Дубровіна). Тут знімали х/ф «Вулиці молодшого сина» (1962, реж. Л. Голуб, кіностудія «Білорусфільм»), «Свистати всіх наверх» (1970, реж. І. Магітон, кіностудія ім. М. Горького), «З веселощами та відвагою» (1973, реж. О. Сахаров, кіностудія «Мосфільм»), «Ті, що зійшли з небес» (1986, реж. Н. Трощенко, кіностудія «Ленфільм»), «Сталінград» (1989, реж. Ю. Озеров, кіностудії «Мосфільм», «Ворнер Бразерс» та ін.), «Звіробой» (1990, реж. А. Ростоцький, кіностудія «Союзтелефільм»), «Повне дихання» (реж. В. Пендраковський, компанія «Стрілець», «ПроЦентр», Ялтин. кіностудія), «Дім сонця» (реж. Г. Сукачов, кіностудія ім. М. Горького, Ялтин. кіностудія; обидва — 2007), «Заселений острів» (2008, реж. Ф. Бондарчук, «Art Pictures Studio», компанії «СТС», «Нон-Стоп Продакшн»). Діють реліг. громади УПЦ МП, РПЦ, РКЦ, мусульман, свідків Єгови, християн віри євангельської, євангел. християн-баптистів. Серед видат. уродженців — лікар-хірург, церк. діяч [В. Войно-Ясенецький](#), фахівець у галузі квант. електроніки та фізики плазми, чл.-кор. РАН [В. Письменний](#), історик О. Бернштам, фахівець у галузі ракетно-косміч. техніки [В. Гонтаровський](#), фахівець у галузі гідравліки [О. Дзядзіо](#), фахівець у галузі аеродинаміки [В. Кравець](#), матеріалознавець [Л. Литвинов](#), хімік [А. Маслюк](#), фізіолог [П. Слинко](#), провізор [В. Спиридонов](#), архітектор, фахівець у галузі будівництва [Р. Фоков](#); громад.-політ. діяч, письменник [І. Липа](#), письменник, перекладач, літ. критик [Ю. Терапіано](#), письменники [В. Сафонов](#), [О. Волков](#), брати [Володимир](#) і [Михайло Ашкіназі](#), художник, поет, бібліограф [Р. Волянський](#); графік, живописець, засл. художник УРСР [Євген](#) і його донька живописець, художниця декор. текстилю [Ольга](#) Карциганови, художник театру, засл. діяч мистецтв України [А. Злобін](#), графік [О. Іванова](#), живописець [М. Корольов](#), майстриня худож. кераміки [М. Кривоніс](#), живописець [Ж. Матрунецький](#), художник-проектант [Г. Савченко](#), мистецтвознавець [Л. Пелькіна](#); співак, режисер [І. Прянишников](#), акордеоніст, нар. арт. РФ [В. Ковтун](#), балерина, нар. арт. РФ [У. Лопаткіна](#), трубач, засл. арт. РРФСР [В. Кафельников](#), артист балету, балетмейстер, засл. діяч мистецтв Татарстану [В. Шумейкін](#); військовик [Л. Дроздовський](#), Герой Радянського Союзу [О. Головльов](#), рос. революціонер, рад. і парт. діяч П. Войков.

Рекомендована література

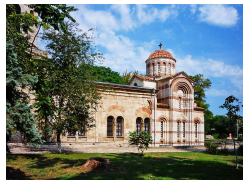
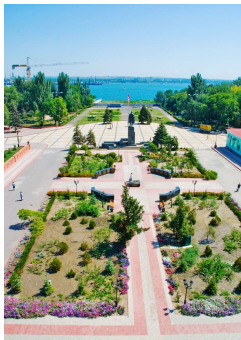
1. Латышев В. В. Известия древних писателей греческих

- и латинских о Скифии и Кавказе. С.-Петербург, 1893. Т. 1;
2. Гайдукевич В. Ф. Боспорское царство. Москва, 1949;
3. Гусаров Ф., Чистова Л. Керчь: Истор.-краевед. очерк. 2-е изд. Сф., 1963;
4. Блаватский В. Ф. Пантикапей: Очерки истории

- столицы Боспора. Москва, 1964;
5. Античные государства Северного Причерноморья. Москва, 1984;
6. Керчь: Документы и материалы по истории города. Сф., 1999.

О. В. Архипенко, П. І. Іваненко, О. В. Осадчий

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Керч / О. В. Архипенко, П. І. Іваненко, О. В. Осадчий // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2012. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-11817>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).